

Zarys przygotowywanego kompendium wiedzy o historii społecznej Polski 1944–1989

Przed kilku laty zespół badaczy skupionych w Zakładzie Badań nad Dziejami Polski po 1945 r. w Instytucie Historii PAN podjął próbę skonstruowania projektu badawczego, którego efektem miał być słownik/encyklopedia społeczeństwa polskiego w latach 1944–1989. Nie uzyskał on wsparcia ministerialnego, mimo podjęcia takich prób.

Postanowiliśmy jednak, mając przekonanie o wadze przedsięwzięcia, powrócić do tej koncepcji. Pragniemy przypomnieć jej założenia.

Celem naukowym projektu jest wypełnienie dotkliwej luki w polskiej humanistyce, jaką stanowi brak kompendium wiedzy na temat historii społeczeństwa PRL, w pełni profesjonalnego i użytecznego tak dla przedstawicieli różnych specjalności i dyscyplin naukowych, jak też szerszej grupy osób zainteresowanych historią ojczyzną. Mimo postępu badań cząstkowych nadal wiele kluczowych kwestii wchodzących w zakres tak sformułowanej problematyki jest słabo zbadanych, co sprzyja ich stereotypizacji w przestrzeni publicznej, wypacza obraz PRL, a to z kolei utrudnia zrozumienie historycznych uwarunkowań funkcjonowania, zachowań, postaw i świadomości współczesnego społeczeństwa polskiego.

Nie oznacza to, że deprecjonujemy dotychczasowe wyniki badań nad historią społeczną Polski powojennej. Dorobek historiografii na tym polu jest znaczny, aczkolwiek nadal niezadowalający. Mimo osiągnięć, brak jest naukowego opracowania wielu fundamentalnych kwestii z zakresu historii społeczeństwa polskiego lat 1944–1989. Nawet jeżeli takie publikacje istnieją, to zwykle mają charakter cząstkowy i obejmują okresy ułamkowe, których cezury wyznaczają kolejne etapy historii politycznej PRL. Brak jest solidnie udokumentowanych studiów obejmujących w całości doświadczenie Polski Ludowej w dziejach społeczeństwa, pokazujących dynamikę węzłowych problemów w ciągu owych 45 lat. Postulowane kompendium ma wypełnić tę lukę.

Inicjatorzy przedsięwzięcia stawiają sobie kilka fundamentalnych pytań badawczych, na które będą próbowali uzyskać odpowiedzi:

1. Jak okres rządów komunistycznych w Polsce zmienił tradycyjną tkankę kulturową narodu polskiego?

2. Czy w tym okresie wytworzyły się elementy cywilizacji (kultury) komunizmu i w czym się one przejawiały?

3. Jakie jest rzeczywiste „dziedzictwo Peerelu” wpływające na kondycję narodową (społeczną) współczesnych Polaków?

4. Czy jest możliwe stworzenie narracji o społeczeństwie PRL w oparciu o opracowany katalog problemów badawczych, przy wykorzystaniu różnych technik i tradycji metodologicznych?

Chcemy z jednej strony usystematyzować już istniejącą wiedzę, z drugiej – rozszerzyć ją o nowe badania oparte o kwerendy archiwalne i biblioteczne. Będą one podporządkowane wypełnieniu siatki problemów, logicznie uporządkowanych w duże bloki tematyczne o następujących roboczych tytułach:

- I. Struktura społeczna i grupy społeczno-zawodowe.
- II. Miasta i urbanizacja.
- III. Życie wiejskie.
- IV. Państwo/Partia/Władza a społeczeństwo.
- V. Zróżnicowanie etniczne.
- VI. Opór, protesty społeczne i ruchy opozycyjne.
- VII. Patologie społeczne i dewiacje.
- VIII. Przestępczość i karanie.
- IX. Rodzina, grupy wiekowe.
- X. Seksualność i cielesność.
- XI. Praca.
- XII. Kultura.
- XIII. Rekreacja, sport, wypoczynek.
- XIV. Religie i Kościoły.
- XV. Oświata i szkolnictwo.
- XVI. Życie codzienne.
- XVII. Człowiek i środowisko.
- XVIII. Komunikacja i transport.
- XIX. Migracje.
- XX. Higiena i zdrowie.

W ramach każdego bloku tematycznego zostaną wytypowane problemy kluczowe, wokół których będą skupiać się badania uczestników projektu. Każde z projektowanych dużych haseł (sądzimy, że do około dwóch arkuszy autorskich każde), zostanie zaopatrzone w informację bibliograficzną obejmującą zarówno źródła i opracowania publikowane, jak i archiwalia.

Zastosowane metody badawcze wynikają z charakteru przedsięwzięcia. Uczestnicy projektu zamierzają dokonać opisu wzmiankowanych wyżej problemów na podstawie analizy informacji pochodzących z najnowszych opracowań oraz

wielu kwerend archiwalnych i bibliotecznych przeprowadzonych w poszukiwaniu niezbędnych materiałów źródłowych.

Nasze kompendium ma być pluralistyczne w sensie metodologicznym. Zamierzamy korzystać z dorobku niemieckiej *Sozialgeschichte* i brytyjskiej *social history*, socjologii historycznej, antropologii historycznej czy historii kulturowej.

W przekonaniu inicjatorów tego przedsięwzięcia w proponowanej wersji ma ono bardzo istotne znaczenie dla kultury narodowej. W okresie rządów komunistycznych w Polsce tradycyjna tkanka kulturowa społeczeństwa polskiego zderzyła się z narzuconym z zewnątrz komunistycznym modelem systemowym. To zderzenie rodziło różne postawy i zachowania – od oporu, przez różne strategie przystosowawcze, po akceptację narzuconego projektu ideologicznego. Zbadanie tej wzajemnej interakcji, z wszelkimi towarzyszącymi temu procesowi napięciami i konfliktami oraz strategiami przystosowawczymi jest możliwe przy okazji opisu najważniejszych problemów zawartych w hasłach kompendium. Projektowana publikacja pozwoli zorientować się, na ile komunizm „przeorał” ową polską tkankę kulturową, jak wpłynął na kształt kultury i tradycji narodowej. Waga tego problemu była już wielokrotnie podnoszona w naukach społecznych i w humanistyce.

Od przyszłego numeru naszego rocznika zamierzamy zamieszczać w nim pierwsze próby syntezy problemów, wchodzących w skład tematów kluczowych, na początek autorstwa pracowników i osób związanych z naszym Zakładem, ale z czasem również specjalistów z innych ośrodków naukowych (nie tylko historyków).

Będziemy wdzięczni za uwagi na temat naszego projektu (najlepiej przesyłane pocztą elektroniczną na adres naszego rocznika). Jesteśmy otwarci na propozycje modyfikacji koncepcji naszego kompendium i wszelkie uwagi krytyczne na jego temat. Mamy również nadzieję, że zaproszeni przez nas badacze napiszą odpowiednie teksty, choć na razie nie możemy obiecywać wypłaty honorariów. Inicjatorzy projektu nadal będą czynić wysiłki w celu uzyskania finansowania zewnętrznego dla projektu. Bez względu na wyniki tych starań, na razie zamierzamy zacząć od skromnej publikacji pierwszych haseł naszego kompendium na łamach rocznika „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały”. Chcemy wierzyć, że będzie to początek dużego i ważnego wydawnictwa.

W imieniu inicjatorów
Dariusz Jarosz
Zakład Badania Dziejów Polski po 1945 r.
Instytutu Historii PAN